

ВИХОВНА РОБОТА

УДК 37(477)(092)

Галина Білавич

ВИХОВАННЯ ГОСПОДАРЯ РІДНОЇ ЗЕМЛІ В АВТОРСЬКІЙ КОНЦЕПЦІЇ ВАСИЛЯ БІЛАВИЧА

Сьогодні продовжує зростати інтерес науковців до педагогічної думки другої половини ХХ ст. Учені, оперуючи достовірними фактами, документами, на основі порівняльного аналізу показують надбання педагогів радянської доби в ділянці навчання і виховання учнів, об'єктивно, зважаючи на тодішню комуністичну ідеологію, висвітлюють діяльність непересічних особистостей, цікаві освітні явища. Однак і досі чимало постатей в історії вітчизняної педагогіки радянської періоду недостатньо вивчені. З-поміж них – Василь Іванович Білавич – педагог-новатор 1970–1980-х років.

В українській історико-педагогічній науці є чимало дисертаційних досліджень, присвячених творчим надбанням педагогів-новаторів: О. Захаренка (С. Захаренко, Н. Калініченко, Н. Орлова), І. Ткаченка (А. Іванко, Н. Калініченко, О. Максимчук), С. Логачевської (О. Автамонова, П. Сікорський), Т. Сірик (Н. Федорова) та ін. Однак творчий здобуток В. Білавича в науковій літературі [1; 2; 8; 9; 10] висвітлений недостатньо: маємо нечисленні праці, у яких ідеться про діяльність педагога-новатора, з-поміж авторів назвемо А. Іваночка, М. Капраль, В. Модзігона, Л. Момот, В. Моцак, М. Ярмаченка та ін.

Мета статті – проаналізувати авторську педагогічну систему В. Білавича в контексті формування господарської культури дітей і юнацтва.

Розвиток освіти в Україні в II половині ХХ сторіччя зумовлений не тільки суспільно-політичним устроєм, соціально-економічним розвитком, культурологічними чинниками, а й глибокими освітніми традиціями. Власне, вони й наклали відбиток на становлення новаторської педагогічної системи В. Білавича – очільника Середньоберезівської середньої школи Косівського району Івано-Франківської області.

Метою своєї авторської концепції В. Білавич визначив – «виховати господаря рідної землі»: «Чесний господар, який уміє мислити новими економічними категоріями, чітко обдумати і обґрунтувати кожний трудовий крок, професійно підготовлений, здоровий, переконаний у досягненні високого і якісного кінцевого результату своєї праці чи навчання» [6, с. 24]. Саме такий тип людини мала підготувати школа.

Упровадженню ідей педагога-новатора сприяла тодішня освітня нормативно-правова база, адже друга половина ХХ ст. – це період політичних та соціально-економічних трансформацій, що слугував

спрямованості державної освітньої політики на трудову підготовку школярів, зокрема сільської місцевості, активізував наукові пошуки [2; 8, с. 206]. Рішенням колегії Міністерства освіти УРСР від 28 березня 1984 року було схвалено досвід роботи педагогічного колективу Середньоберезівської школи щодо організації продуктивної праці школярів і включено до Центральної картотеки передового педагогічного досвіду [2; 7].

Наукова гіпотеза педагога полягала в тому, що повноцінній сільській школі майбутнього слід розвиватися шляхом формування господаря землі, а саме: дати необхідні фахові знання в ділянці сільського господарства (окрім іншого, вивчення сільськогосподарської техніки (трактора і комбайна) із 7 класу); з метою завершення єдиного політехнічного циклу в трудовому навчанні варто посилити міжпредметні зв'язки трудового навчання із фізикою, хімією, біологією й іншими навчальними дисциплінами, обов'язковою умовою має стати вивчення нової техніки на рівні ознайомлення на факультативних заняттях; треба мати необхідну матеріально-технічну базу, механізм, техніку для вирощування сільськогосподарських культур, обробітку ґрунту, зокрема кожних 10–15 старшокласників забезпечити трактором і комплектом навісного устаткування (10–15 га землі з розрахунку на один трактор); посилити практичну значущість трудового політехнічного навчання через тісний зв'язок навчальної і практичної діяльності, що передбачає поєднання вивчення справи водіння трактором із суспільно корисною працею (перевезення урожаю, пального, добрив, будматеріалів тощо), що забезпечувало отримання додаткових прибутків (до прикладу, 7–8 тис. крб. станом на 1979 рік) [5, с. 120]. Вона, гіпотеза, була успішно перевірена й апробована часом.

Навчання і виробнича праця розглядалася в новаторській системі педагога в тісному органічному зв'язку. Власне, її трактували як основу трудового виховання. У гармонійному поєднанні трудової і розумової діяльності, коли праця «вросла в навчально-виховний процес», а навчання «стало нероздільним компонентом трудової діяльності», В. Білавич бачив успіх і запоруку своєї концепції [4, с. 62].

Необхідною умовою налагодження виробничої праці в школі був добір трудових завдань, які відповідали віковим особливостям розвитку дітей та їх розумовому рівню, зважаючи на їхні знання з різних навчальних предметів. Педагог виходив з того, що праця зможе принести користь і задоволення школяреві за умови, коли він буде самостійно виконувати певні творчі завдання, залучатися до різних форм трудової діяльності, коли праця стане посиленою. Цікаво, що до виробничої діяльності були залучені і молодші школярі та підлітки. Так, до прикладу, навесні 1985 року учні початкових класів пропололи озиму пшеницю на площі 300 га, звільнивши при цьому 3 трактори, 10 колгоспників принаймні на тиждень від трудової

діяльності в полі. А восени молодші школярі збирали яблука в колгоспному саду. Садівництвом, до слова, займалися всі школярі. Виконуючи різні види робіт, діти отримували навички обрізування саду, щеплення нових сортів дерев, виготовлення штахетника для огорожі тощо. Іншою формою виробничої праці став збір лікарських рослин (трави, плодів калини, шипшини тощо). Щороку школа здавала близько 2,5 т лікарської сировини [6, с. 63].

Розвиваючи тваринництво в межах навчально-господарського виробництва, педагогічний колектив розв'язував соціальну проблему, мав за мету завдання державної ваги, яке сьогодні відносять до архіважливих стратегічних завдань збереження і розвитку села: ідеться про «постійне зменшення поголів'я свійських тварин у селі, збіднення прилавка на ринку, високі ціни на м'ясо і молоко», осиротіле сільське подвір'я. З іншого боку В. Білавич окреслює важливу виховну проблему, яку породжує такий стан, із сільських лук зникли пастушки, дитячі ігри та забави, відтак – «щирість, доброта, ласка до тварин», а також освітню: «роками ми вчили дітей спостерігати корову, вівцю, свиню, птицю, їх поведки на плакатах», а це виховувало у дітей «зневагу, відчуженість до живності» [6, с. 26].

Тому шкільна ферма, де були корови, ягнята, свині, качки, кури, стала не тільки джерелом поповнення шкільного бюджету, а й своєрідною навчальною лабораторією, де діти здобували знання із біології, і потужним виховним засобом. Шкільна ферма виробляла щорічно 5 т м'яса, 15 т молока. Темпи розвитку були настільки вагомими, що вже із січня 1988 року перейшли на самофінансування, повний госпрозрахунок. Виробництво продукції на суму понад 25 тис. крб. вивело господарство на рівень 40 % рентабельності. Опікувалися шкільною фермою працівники-наставники, фонд зарплати яких становив щорічно 5 тис. крб., учні отримували 1200 крб. [6, с. 26].

Важлива умова життєдіяльності навчально-виробничого господарства – пошук надійних замовників на учнівську продукцію, тобто ринків збуту. Позаяк асортимент продукції був досить широким, відповідно таким виявився спектр ринків збуту: від лісництв Коломийського і Делятинського лісокомбінатів до Косівської фірми «Динамо». До прикладу, хлопці 7–8-х класів, які працювали у слюсарно-токарному цеху, виготовляли болти, гайки, шайби для тракторних бригад колгоспу, автопарку, ферм [6, с. 26]. Окремі школярі опановували ковальське мистецтво, знайомилися з технологіями електро-, газозварювання металів; учні 9–10-х класів, вивчаючи тракторну справу, формували професійні навички управління колісним і гусеничним тракторами з причепами, плугами, боронами, сівалками, іншими механізмами. Такі навички ставали у пригоді не тільки майбутнім механізаторам (до слова, певний відсоток випускників ішов працювати механізаторами), а й робітникам, адже такий досвід був потрібний у

майбутньому особистому житті. Педагог обстоював ту позицію, що праця жодним чином ніколи не завадить навчанню дитини, а навпаки – сприятиме інтелектуальному і загальному розвитку [6, с. 26–27].

На всебічний розвиток особистості була спрямована вся система виховної роботи з учнями, в основі якої – суспільно корисна і виробнича праця, технічна і художня творчість, спорт, фізкультура, туризм і краєзнавство тощо [3, с. 84]. У школі було створено все необхідне для цього. Діяло понад 30 гуртків (авіамоделний, радіотехнічний, моделювання сільгосптехніки, одягу, меблів, ін.). Ансамбль пісні і танцю «Веселка» об'єднував всіх учнів школи, понад 120 аматорів, які знаходили себе в трьох танцювальних, 2 хоровах колективах, вокальних ансамблях «Горяни» та «Ровесник». У музичній студії навчалися майбутні скрипалі, баяністи, фортепіаністи. Власними коштами утримували двох керівників художньої самодіяльності – високопрофесійних фахівців у ділянці хорового та хореографічного мистецтва. Ансамбль пісні і танцю «Веселка» став зрілим високомистецьким шкільним колективом, який був обов'язковим учасником не тільки численних сільських свят, виїжджав з концертами до навколишніх сіл, вітав трударів місцевого колгоспу, а й ставав лауреатом районних та обласних конкурсів художньої самодіяльності, виступав у Івано-Франківському педагогічному інституті імені Василя Стефаника, на сценах найбільших підприємств області – Коломийському «Сільмаші», Івано-Франківському заводі «Позитрон» та ін.

Діти вправлялися в акторському мистецтві (працював драматичний гурток та декламації), отримували перші навички журналістської діяльності (діяли радіовузол, радіоклуб політінформаторів). Шкільний кінотеатр знайомив з новинками не тільки навчальних і документальних, а й художніх фільмів, його робота повністю ґрунтувалася на засадах самоуправління: директор кінотеатру – учень-старшокласник – дбав про кінофонди, поширення квитків та абонементів, стежив за порядком у залі тощо.

Систематично відбувалися календарні ігри на першість школи з гандболу, футболу, волейболу. У зимовий період діти забезпечувалися лижами, і уроки фізкультури відбувалися на свіжому повітрі. Туристична і краєзнавча діяльність не обмежувалася традиційними мандрівками краєм, численні екскурсії до Риги, Вільнюса, Москви, Новгороду, Ленінграда, Бреста, Одеси, Києва, Кубані, Криму, Молдови, Азербайджану не тільки приносили емоційно-естетичне задоволення дітям, а й істотно розширювали знання з історії, географії, формували пізнавальний інтерес, виховували високі художньо-мистецькі смаки шляхом знайомства з мистецькими пам'ятками відвіданих міст, музеїв, галерей тощо. У школі активно діяв Клуб інтернаціональної дружби, були зав'язані тісні стосунки між школами-побратимами з Росії та Азербайджану.

Концепція виховання господаря передбачала і «другий варіант», за

умови, коли життя «приведе молоду людину до міста». Система трудової підготовки забезпечувала отримання юнаками і дівчатами навиків роботи у столярному та токарному цехах, на шкільних будівельних майданчиках, у швейних майстернях. Утім, ці вміння не зайвими ставали й у сільському та домашньому господарстві.

Цікавою є думка педагога про те, що діти – це справжнє майбутнє села, саме через формування в них господарської культури, участь у навчально-виробничому господарстві можна врятувати село: «через дітей ми зможемо повернути і дорослих до належного трудового ритму». У селі «особливо добре видно землю», її щедрість, коли там працює дбайливий господар. Між тим, вона «не приймає ледаря, брехуна, недбайливця». Тут, у селі, є і ризики для формування в дитини почуття господаря: великим лихом є для дитини спостерігати безгосподарність: погано скошену траву, непросапані культури, не зібраний вчасно врожай тощо. Такі явища, на думку В. Білавича, «знецінюють тисячі уроків, бесід». Звідси – ключове завдання – оберігати школу від безгосподарності, формувати у праці і для праці господаря села, годувальника країни (не на словах, а на ділі) [6, с. 26]. Такі думки поцінуємо як надзвичайно злободенні і потрібні для сьогодення.

Такими, що випереджали час, є ідеї педагога про оплату учнівської праці, яка відбувалася за результатами трудової діяльності школярів. Вона коливалася від 10 коп. до 40 крб.; загалом щомісячно учням виплачувалося до 2000 крб., понад 250 дітей отримували одночасно заробітну плату. Зауважимо, що до 10 тис. крб. витрачалося на оплату туристичних путівок [6, с. 26].

Обрахунки щодо встановлення норм виробітку за урок, відповідного хронометражу, складання калькуляції на виготовлення відповідного виробу/продукції, встановлення його собівартості здійснювала економічна служба бригади за керівництва вчителя математики. Тут діти здобували економічні знання (зазначимо, що таких знань тодішня загальноосвітня школа не давала), вчилися мислити, рахувати, шукати шляхи здешевлення собівартості продукції, вели первинний облік під контролем учителя праці. Відтак кінцеві обрахунки здійснював шкільний бухгалтер, якого утримували за спеціальні кошти. Школярі також навчалися основ бригадного підряду господарювання, а члени відділу технічного контролю виробів опановували навик обліку і контролю виготовленої продукції [6, с. 25–26].

Питання оплати праці школярам і досі є проблемним та предметом різних трактувань педагогами. В. Білавич однозначно обстоював свою позицію: працю учня треба оплачувати, якщо вона є продуктивна, має практичну значущість; це важливий засіб виховання: «...які ж можуть бути розмови навколо питання, виплатити учневі зароблені гроші чи ні. Якщо не учневі, то кому? І не треба боятися, що в дитини розвинується

споживацькі інтереси. Це добре, що ми розвиваємо у неї потребу заробити карбованець, навчимо розумно тратити його, берегти, бо він – мірило нашої парці. Гірше, якщо дитина привикне «тягнути» карбованця від батьків, «розкидатися» ним і шукати його не в праці» [6, с. 25].

В. Білавич – не тільки педагог-практик, а й науковець: у його творчому спадку 10 статей, численні виступи на освітню тематику на всякого роду зібраннях, а також рукописи статей та дисертаційного дослідження, які чекають на глибоке опрацювання та видання. Аналізуючи теоретичний здобуток педагога-новатора, вирізняємо такі особливості його авторського стилю: змістовність матеріалу, логіка і послідовність викладу тексту, підкріплення важливих теоретизувань конкретними фактами та цифрами, прикладами зі шкільної практики, доступність і ясність думки, досконале володіння всіма мовними засобами.

Таким чином, педагогічні ідеї В. Білавича, реалізовані на практиці педагогічним та учнівським колективами Середньоберезівської середньої школи, випереджали час та працювали на перспективу, мали не тільки велику освітню значущість, а й економічну, соціально-культурну, позаяк їхнє виконання слугувало розв'язанню проблем працевлаштування сільської молоді, підготовки юнацтва до життя в селі, зберігало та примножувало потенціал села.

Наріжною ідеєю його системи трудової підготовки сільських юнаків і дівчат стало виховання господарської культури, формування навичок господаря рідної землі. Її втілювали шляхом створення шкільного навчально-виробничого господарства. Авторська педагогічна система В. Білавича включала поєднання навчання з конкретною продуктивною працею. У Середньоберезівській середній школі було створено всі умови для трудової підготовки, всебічного розвитку особистості учня, профорієнтації та працевлаштування школярів. Авторська школа виконувала своє завдання – готувала господарів землі, хліборобів, учні з першого по десятий клас опановували практично всі види сільсько-господарських робіт, щоб навчитися всього, що потрібно буде в майбутньому для продуктивного життя за умов села. Перспективними для дослідження є аналіз форм і методів формування господарської культури учнів Середньоберезівської середньої школи в 70–80-х рр. ХХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автамонова О. Розвиток передового педагогічного досвіду в загальноосвітніх школах України в 1980–1994 роках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / О. О. Автамонова. – Київ. – 1995. – 21 с.
2. Анотований каталог матеріалів Центральної картотеки передового педагогічного досвіду Української РСР. – К. : Міністерство освіти УРСР Центральний інститут удосконалення вчителів, 1981. – 62 с.

3. Билавич В. В микрорайоне сельской школы / В. Билавич // Воспитание школьников. – 1989. – № 2. – С. 83–85.
4. Билавич В. И. Трудовое воспитание в процессе учебного, общественно-полезного, производительного труда / В. И. Билавич // Методические рекомендации по организации трудового обучения. – Донецк, 1985. – С. 62–63.
5. Билавич В. Пути совершенствования содержания форм и методов трудового политехнического обучения / Василий Билавич // Проблемы политехнического образования в современной сельской школе. Материалы всесоюзного совещания, проходившего 25–28 июня 1979 г. в г. Витебске. – М., 1979. – С. 119–121.
6. Білавич В. І. Кого ростити школі / В. І. Білавич // Радянська школа. – 1989. – № 1. – С. 24–29.
7. Збірник наказів та інструкцій Мін-ва освіти УРСР. – 1984. – № 11. – С. 3–10; Збірник наказів та інструкцій Мін-ва освіти УРСР. – 1985. – № 2. – С. 3–24.
8. Капраль М. Діяльність учителів-гуманістів у вихованні школярів (1970–1980-ті рр.) / Марта Капраль // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського простору. Додаток 4. – Київ, 2010. – Том VII (25). – С. 204–212.
9. Педагогічний словник / За редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
10. Передовий педагогічний досвід: теорія і методика / [ред. Л. Момот]. – К. : Радянська школа, 1990. – 141 с.